

Mədəni irsimiz mənəvi sərvətimizdir

Milli musiqimizin hər notunda, sözündə xalqımızın ölməz ruhu cəlvələnir

Torpağımızı işğal edənlər, sərvətlərimizə tamah salanlar mənəvi dəyərlərimizə də əl uzadırlar. Onlar unudurlar ki, xalqımızın mədəni irsini saxtalaşdırmaq, ona sahib çıxmaq mümkün deyil. Zaman bu sərvətlərə xalqımızın möhürünü vurub.

Ötənlərimizin könül nəğməsi olan “Sarı gəlin” kimi mahnılar barədə yanlış izahlar, təhrif olunmuş açıqlamalar onların xalqımıza məxsusluğuna kölgə sala bilməz. Yadlar, yağılar unudurlar ki, bu melodiyalar məhz xalqımızın mədəni irsidir. Onların hər notunda, hər sözündə milli ruh cəlvələnir.

Bu gerçəkləri elmin işığı ilə aydınlatmaq məqsədilə AMEA Folklor İnstitutu Dədə Qorqud şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Ramazan Qafarlı ilə həmsöhbət olduq.

– **Ramazan müəllim, çağdaş dünyada savaqlar, işğallar, qarətlər təkə ölkələrin maddi nemətlərini deyil, mənəvi aləmini də hədəfə alıb.**

– Təəssüf ki, informasiya, rəmz, yaddaş və mədəni kodlar da zamanımızın savaş meydanında yer alıb. Xüsusilə çoxmillətli və tarixi cəhətdən mürəkkəb regionlarda mədəni irs – mahnılar, rəqslər, dastanlar, hətta sözlər geosiyasi rəqabətin və ideoloji qarşıdurmanın təsirli alətlərindən biri kimi çıxış edir. Bu kontekstdə bir xalq mahnısı bəzən diplomatik bəyanatdan, bəzən isə hərbi ritorikadan daha güclü təsir yarada bilər.

Uzağa getməyək, Azərbaycan xalq musiqisi nümunələrindən olan “Sarı gəlin” də

mahnının mənşəyinin dəyişdirilməsi, Azərbaycanla əlaqəsinin ya gizlədilməsi, ya da inkar edilməsi halları müşahidə olunur. Bu isə bir neçə problemi ortaya çıxarır. Bunlardan birincisi mədəni irsin təhrifidir. Bu cür təqdimat tarixi-mədəni həqiqətlərə kölgə salır və ictimai rəyə yanlış informasiya ötürür. İkincisi, mədəni hüquqların pozulmasıdır. Xalqların mədəni irsi kollektiv kimliyin bir hissəsidir. Onu başqa ad altında təqdim etmək mədəni hüquqlara ziddir. Üçüncüsü, mədəni nümunələrin siyasi və ideoloji alətə çevrilməsi çox zaman assimilyasiya və ya ideoloji təsir məqsədi daşıyır ki, bu da etik prinsiplərə uyğun deyil.

“Sarı gəlin” kimi nümunələr elmi mənbələrə əsaslanaraq, məhz Azərbaycan xalq mahnısı kimi təqdim olunmalıdır. Əgər re-

sı”, melodiyanın “dili”dir. Yəni yalnız “kim oxudu?” yox, “melodiya hansı lad məntiqi ilə nəfəs alır?” sualına cavab verir.

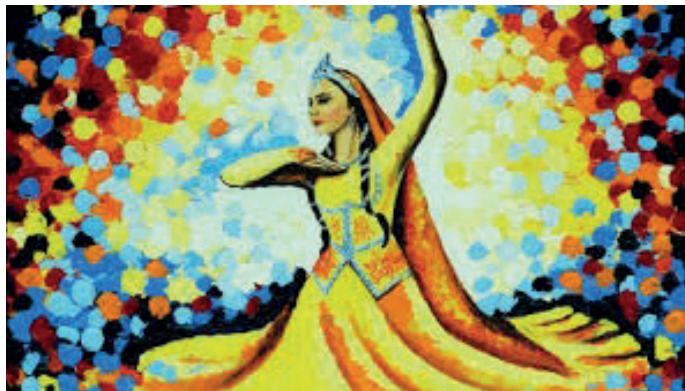
1930-cu illərdə mahnının Asaf Zeynallı tərəfindən nota köçürülməsi, işlənməsi Azərbaycan musiqi məktəbində sənədləşdiyini göstərir.

– **“Sarı” sözünün etimoloji yozumu da gündəmədir. “Sarı” rəng, dağ, yoxsa addır?**

– Azərbaycan və türk dilində birbaşa oxunuş budur: “sarı” rəng bildirir; “gəlin” isə “ailəyə gələn” deməkdir. Bu halda “Sarı gəlin” “sarı (rəngdə) gəlin”, daha poetik oxunuşda “günəş kimi parlaq” gəlin kimi anlaşılar. “Sarı” rəng olarsa, məndəki sevgi obrazı “ışığı/günəş/tərəvət” kodları ilə güclənir (gül, aman, nazlı yar və s. ilə yaxşı “oturur”).

Erməni dilində “sarı” “dağı / dağlıq yeri” ifadə edir. Bu halda “Sarı gəlin” (və ya “Sarı Aghjik”) “dağ qızı/dağ gəlini” kimi təqdim olunur. “Sarı” dağ olarsa, məndəki “dəre”, “çoban”, “quzu” kimi pastoral işarələr daha “coğrafi-mifoloji” çərçivəyə oturur. Yəni sözün özü mahnının təbiət arxetipinə çəkir. Erməni folklorunun əsas xətti isə tarixən kəndli-xristian həyat tərz, kilsə mərkəzli mətnlər və yazılı ənənə üzərində formalaşmış. “Sarı gəlin”də isə nə kilsə, nə dini motiv, nə də erməni mifologiyasına xas simvolika var. Əvəzində köç, yaylaq, çobanlıq və açıq təbiət məkanı var ki, bu da türk-müsəlman dünyagörüşünün əsas dayaqlarıdır.

“Sarı” - “Sara” adının təhrif olunmuş formasıdır deyənlər də var. Bu oxunuşda “sarı” rəng və ya coğrafiya yox, antropomorf

mənəvi təcavüzə məruz qalıb. Xalqımıza məxsus sevgi, ayrılıq və nisgil kimi emosiyaları ifadə edən mahnının son illər, xüsusilə regional media məkanında müxtəlif etnik və milli kontekstlərdə təqdim edilməsi, bəzən isə açıq şəkildə təhrif olunması bu folklor nümunəsini mübahisə obyektinə çevirir.

Əsas problem mədəni irsin necə təqdim edildiyi, hansı diskursla danışıldığı və kimlik narrativlərinə necə daxil edilməsidir. “Sarı gəlin”in melodiyası, ifa ənənəsi və quruluşu Azərbaycan muğam və aşiq musiqisinin estetik məntiqinə söykənsə də, onun regional yayılması və müxtəlif dillərdə oxunması bəzi hallarda folklorun təbii dolaşımı ilə məqsədli mədəni appropriasiya arasında sərhədi pozur.

– **Bəs, mədəni irsin təqdimatında məsuliyyətli və etik yanaşma nə deməkdir?**

– Bu anlayış aşağıdakı əsas prinsipləri ehtiva edir: mənşəyə hörmət; hər bir mədəni irs nümunəsinin tarixi, coğrafi və etnik mənşəyi saxtalaşdırılmadan təqdim olunması; tarixi faktların təhrif olunmaması; mədəni irsin siyasi, ideoloji və ya assimilyasiya məqsədləri üçün dəyişdirilməməsi, kontekstdən çıxarılması; mənimsəmə və appropriasiyadan çəkinmə.

Başqa xalqa məxsus mədəni nümunənin özünükünləşdirilməsi etik baxımdan qəbul edilməzdir. Xüsusilə regionumuzda ortaq və ya paralel mədəni elementlər mövcuddur. Bu hallarda elmi əsaslı, balanslı və dialoqa açıq yanaşma vacibdir.

“Sarı gəlin” xalq musiqisinin məşhur və sənədləşmiş nümunələrindəndir. Onun melodiyası, söz variantları, ifa ənənəsi və musiqişünaslıq mənbələri Azərbaycan mədəni mühitinə bağlıdır.

Son günlərdə İran mediasında, xüsusilə bəzi televiziya və rəqəmsal platformalarda

gional yayılma və ya fərqli interpretasiyalar mövcuddursa, bu şərh kimi, əsas mənşə gizlədilmədən qeyd edilməlidir. Media qurumları mədəni mövzulara yanaşarkən etik kodeks, akademik məsuliyyət və qarşılıqlı hörmət prinsiplərini əsas götürməlidirlər.

Mədəni irs “yumşaq güc”dür. “Sarı gəlin” kimi mahnılar da çox yayılmış, emosional, asan paylaşılır və bir neçə dildə oxunur. Bu da onu manipulyasiya üçün “ideal obyektə” çevirir.

Bu günlərdə Azərbaycan mediasında İran TV məkanında “Sarı gəlin”in erməni mahnısı kimi təqdim edilməsi barədə məlumatlar yayıldı. Azərbaycan tərəfdən (o cümlədən İP Agentliyi xətti ilə) buna etiraz bildirildi. Bu tip hadisələr informasiya müharibəsində tipikdir. Yəni səhnə performans, etiket (mənsə adı) — üçü birləşib “reallıq” kimi təqdim olunur.

Beynəlxalq mənbələrdə “Sarı Gəlin / Sarı Aghjik” adı ilə mahnının Cənubi Qafqaz–Şərqi Anadolu–İran arealında müxtəlif dillərdə variantlarının olduğu qeyd edilir və mənşə ilə bağlı fikir ayrılıqlarının mövcudluğu göstərilir. Bu, iki şeyi eyni anda mümkün edir: mahnının müxtəlif dillərdə variantlarının olması, eyni zamanda, konkret bir xalqın musiqi ənənəsində köklü, sistemli, “ev sahibi” statusunun mövcudluğu.

Azərbaycan dilində mənbələr “Sarı gəlin”i Azərbaycan xalq mahnısı kimi təqdim edir və onun türkdilli arealda yayılmasını vurğulayır, eləcə də 1930-cu illərdə Asaf Zeynallının mahnını nota köçürməsi faktı qeyd olunur. “Sarı gəlin”in “Şur” ladında mövcudluğu, “Şur”un Azərbaycan muğam sisteminin əsas ladlarından biri olduğu vurğulanır. Muğam ladları Azərbaycanın ənənəvi musiqi düşüncəsinin “qrammatika-

(şəxsi ad) kodudur: “gəlin” konkret bir qızın adla çağırılması kimi şərh olunur.

Bəs niyə bu qədər “oxunuş” var? Çünki “sarı” fonetik olaraq qısa, çox işlək və müxtəlif dillərdə mənaya açıq vahiddir. “Sarı”nın bu çoxmənalılığı mahnını poetik (rəng simvolikası), coğrafi (dağ/dərə), şəxsi (ad) səviyyələrində eyni anda işləyə bilən “kod düyünü”nə çevirir.

“Sarı” sözünün etimoloji çoxmənalılığı, mətnin qadağan olunmuş sevgi arxetipinə söykənməsi və melodiyanın transregional dolaşımı mahnının müxtəlif narrativlərə uyğunlaşdırılmasını asanlaşdırır. Lakin bu, avtomatik olaraq mənşənin dəyişdirilməsi və ya təhrif olunması üçün əsas yarada bilməz. Əksinə, belə hallar mədəni irsə yanaşmada etik məsuliyyətin nə qədər vacib olduğunu göstərir. Mədəni irs fakt deyil, canlı praktikadır; onu qoruyan isə səs-küylü iddialar yox, davamlı ifa ənənəsi, sənədləşmə və icma yaddaşdır.

Bu çərçivədə mübahisəni “sahiblik” ritorikasından çıxarıb qoruma, ötürmə və etik təqdimat müstəvisinə keçirir. Mədəni irsin qorunması onun başqalarına qarşı alətə çevrilməsi deyil, gələcək nəsillərə düzgün, şəffaf və məsuliyyətli şəkildə ötürülməsidir.

İnformasiya müharibəsində mədəni irsi qorumağın ən təsirli yolu emosional qarşıdurma deyil, elmi əsaslı kommunikasiya strategiyasıdır. Bu strategiya faktlara söykənir, beynəlxalq terminologiyadan istifadə edir və mədəni müxtəlifliyi inkar etmədən mərkəzi ənənəni aydın şəkildə ortaya qoyur. Belə yanaşma, bütövlükdə, mədəni kimliyi qorumağın müasir və davamlı yoludur.

Hazırladı:
Fidan ƏLİYEVƏ
XQ